

A MEGÉRTÉS KORLÁTAI. MITŐL ÉS MIKÉPP LEHET REZILIENS EGY KÖZÖSSÉG?¹

Bevezetés

A reziliencia fogalma jelentős népszerűsége tette szert az antropológiai tudományos irodalom értelmező, elemző jellegű műveiben az elmúlt két évtizedben. Mint minden analitikus eszköznek, úgy a reziliencia fogalmának is a megvilágító ereje mellett megvannak a maga korlátai. Az alábbiakban ezekre a korlátokra szeretnék rámutatni tanulmányomban, tekintettel arra is, hogy számos kutatási területen a fogalom használata hatékonyan bővítette az antropológusok analitikus eszköztárát. A fogalom használata ugyanis ráirányította a figyelmet arra, hogy közösségi szinten is lehet értelmezni jó és rossz döntéshozatali eljárásokat (DORMADY et al., 2021), sikeres vagy kevésbé sikeres válaszadásokat például katasztrófahelyzetekben (OLIVER-SMITH, 1996). Sok esetben pedig mérhetővé, összevethetővé tette azokat a jelenségeket, amelyeket az antropológiai kutatás korábban szinte csak kvalitatív eszközökkel volt képes megragadni (DALY, 2020). Ami azonban ennél is nagyobb jelentőségű: egy olyan eszközt adott a kutatók kezébe, amellyel egyszerre lehet vizsgálni és értelmezni az egyes közösségeket és azok fizikai, természeti környezetét (MAXWELL, 2018).

Nem véletlen tehát az, hogy a fogalom jelentős népszerűsége tette szert az elmúlt évtizedekben. Sőt, a kutatáson túl az alkalmazás, a döntéshozatal területén is komoly szerepet kapott. Éppen a gyakori használat indokolja azt, hogy egy rövid szemlében a fogalom használata által felvetett problémákra is utaljak. Mielőtt azonban a reziliencia fogalmával kapcsolatos kérdések megválaszolására kísérletet tennék, elsőként azzal a kérdéssel kívánok foglalkozni, hogy milyen analitikus értéke és ismeretelméleti korlátai lehetnek általában egy-egy fogalomnak az antropológiai diskurzusokban. Ez a kérdés a bölcsészeti és társadalomtudományok közül különösképpen érinti ugyanis az antropológiai kutatást. Elsőként ennek okait kívánom számba venni a bevezető oldalakon. Az antropológiai kutatás fogalomalkotását és fogalomhasználatát számos külső és belső kritika érte a reflexív fordulat óta. E kritikák egyrészt arra kérdeztek rá, hogy lehetséges-e fogalmilag és egységesen megragadni a változatos életvilágokból származó tapasztalatokat, másrészt pedig arra, hogy mi az antropológiában használt analitikus fogalmak archeológiája. Honnan származnak, milyen jelentéstartalmat hordoznak az antropológiai használaton túl?

Az antropológiai kutatás számos olyan fogalmat használ, amelyek nem az európai tudományosság közegeiből származnak (pl. hau, mana, sámán, tabu, orenda). E fogalmak használatával kapcsolatban nemcsak az a kérdés merül fel, hogy milyen analitikus értékkel rendelkezhetnek saját közegükön kívül (és egyúttal egy más ismeretelméleti

¹ A tanulmány az ELKH *Társadalmi és kulturális reziliencia a Kárpát-medencében* című, 57004. témaszámú kutatási projekt keretében a Etnoökológia Lendület Kutatócsoport anyagi támogatásával jött létre.

rendszerben), hanem az is, hogy vajon miképp viszonyulnak az adott közösségeken belül ismert „eredeti” jelentésükhöz. Ennél is alapvetőbb kérdés azonban az, hogy rendelkeztek-e egyáltalán megszilárdult analitikus értékkel bíró jelentéssel e kifejezések az adott közösségekben – vagy ezt csupán az akadémikus szemlélet, a tudományos gondolkodás tulajdonította nekik. Ennek következtében annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy vajon helyreállítható-e és miképp az eredeti jelentése a nem európai tudományos közegekből átvett kifejezéseknek, nem egyszer meddő vitákat eredményezett. Nem meglepő tehát, hogy a mana (KEESING, 1984), a hau (MAUSS, 2015; HOLBRAAD, 2020) vagy éppen a sámán (ELIADE, 2020) kifejezés eredetével, azok „valódi” jelentésével kapcsolatban olykor évtizedes, vissza-visszatérő vitákat folytattak a kutatók.

Egy másik útja az analitikus fogalmak antropológiai domesztikációjának az, amikor más tudományos diskurzusok, tudományágak fogalmi apparátusának egyes kifejezéseit kezdik el alkalmazni a kutatók egy-egy jelenség leírása, megragadása során. Ez akár történhet úgy is, hogy új jelentést kapnak ezek a kifejezések, mint például a fonémikus és a fonetikus fogalmak kettőségéből létrehozott émikus és étikus kifejezések (HARRIS, 1976), de előfordul az is, hogy az eredeti kifejezés gazdag jelentésárnyalatait kívánja minél alaposabban kiaknázni, kibontani az antropológia a terepmunka során szerzett élmények és adatok fényében. Ez a kibontakozás jellemzi például az életvilág (*Lebenswelt*) fogalmának antropológiai életútját (JACKSON, 2012).

A gyakori használat során egyes kifejezések esetében az a tény, hogy valójában az európai tudományos gondolkodás analitikus fogalmairól van szó, olykor el is homályosul. Így az is bizonytalanná válik, hogy ezek csupán eszközök, és nem mindenhol megtalálható tények, a valóság egyes darabkái. Ez oda vezet, hogy egyes analitikus kifejezések használata során a vizsgálendő jelenségeket a kutató már a kutatás megkezdése előtt az európai szemlélő természetes beállítódásának megfelelő formában ismer fel. Különösen igaz ez a *rokonság* vagy a *kultúra* kifejezésre (SCHNEIDER, 1984; DESCOLA, 1994; SAHLINS, 2013).

Kétségtelen ugyanis az, hogy a mindennapi élet köznapi tudása az a megkérdőjelezhetetlen, de a kutatás során mégiscsak *megkérdőjelezendő* háttér, amelyen belül a vizsgálódások elindulnak, és amelyen belül azok egyáltalán elvégezhetők. Vagyis óhatatlanul a tudományos közeg életvilágán és a kutatási gyakorlaton belül jegecesednek ki a tudományos, sőt a logikai fogalmak (SCHÜTZ, 1954, 265.). Ez – különösen az antropológiában – tisztázatlan helyzeteket eredményezhet. Olyan jelenségek létezését feltételezheti adottságként a kutató, amelyeket valójában a vizsgálati folyamat során kellene igazolt állításként megfogalmaznia.

Különösen kényes a helyzet akkor, amikor az antropológia olyan fogalmak használata mellett kötelezi el magát, amelyek erősen kötődnek az európai tudományos gondolkodás és ismeretelmélet szerint megformálódott természettudományos módszertanhoz. Joggal merül fel az a kérdés, hogy e fogalmak miképpen (milyen megszorítások vagy kiterjesztések mellett) alkalmazhatók a társadalomtudományokban (HEMPEL, 1965, 155–160.). Természetesen, ama ismeretelméleti és tudományomódszertani dilemmák ismertetése, amelyek a társadalomtudományi fogalomhasználat kérdéseit általában érintik, nem lehet e tanulmány tárgya, de előzetesen érdemes utalni arra, hogy egyál-

talán nem problémamentes eljárás az európai tudományos diskurzusok epizteméjében kikristályosodott fogalmak használata más közösségek etnográfájának antropológiai elemzése során.

Tanulmányomban a reziliencia fogalmának hatókörével és korlátaival kapcsolatos megjegyzéseimet három vizsgálati szempont köré csoportosítva fogalmazom meg. Elsőként általában az antropológia analitikus eszközeinek értékével kapcsolatban teszek fel kérdéseket, ezt követően a reziliencia fogalmának értékét teszem mérlegre, végül pedig a fogalom megvilágító erejének erőnyeit és korlátait szembesítem azzal az etnográfáival, amelyet jól ismerek – az Északkelet-Szibériában élő szahák nagyjóságtartó gazdálkodásával.

Az antropológiai fogalomhasználat nehézségei és korlátai

Az antropológia különleges helyet foglal el a bölcsészettudományok között a tekintetben, hogy nem, vagy nem kizárólag a kutató hangját és elemzői szempontjait kívánja megszólaltatni. Legalább ugyanennyire fontos az, hogy olyan hangokat is a tudományos diskurzus részévé tegyen, amelyek máskülönben nem jelennek meg, vagy éppen alig lennének hallhatók. A megértés, az elemzés szempontjai mellett fontos feladata tehát az antropológusnak az is, hogy saját perspektívája mellett egy attól eltérő szemléletet is közvetítsen. Nemcsak megérteni kell a terepmunka során közösen létrehozott életvilágokat, hanem meg kell találni azokat az eszközöket, amelyeknek segítségével mindez átadható. Ennek legáltalánosabb módja a fogalmi, nyelvi megragadás.

Azonban az antropológiai kutatás fogalomalkotás és elvonatkoztatás melletti elkötelezettségét számos kritika érte az elmúlt évtizedekben. Az egyik kritika abból a meglátásból táplálkozik, miszerint a nyelvi, fogalmi absztrakció által képtelenség megragadni a folyamatos áramlásban lévő (és fogalmilag nem feltétlenül rögzített vagy reflektált) életvilágokat. Éppen ezért a fogalmi megragadás óhatatlanul torz képet fest arról, hogy milyen tapasztalatok érik a kutatót a terepmunka során (HASTRUP, 1992; TAYLOR, 1996).

Ez azonban csupán az első leküzdendő akadály akkor, amikor a kutató a nyelvi, fogalmi megragadás módszere mellett kötelezi el magát. Egy további megoldandó problémát jelent annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy mi a kapcsolat az etnográfia és az antropológiai értelmezés között. Vajon a terepmunka-élmények tapasztalatai miképpen járulnak hozzá a fogalmi rendszerek működtetéséhez, az antropológiai diskurzusok lefolytatásához. Elsőként az induktív érvelés problémája merül fel. Vagyis az, hogy miképpen lehet a fogalmi megragadás által előálló etnográfiai segítségével érvelni, általános elméleteket létrehozni (vö. SIVADO, 2015).

Egy további, ezzel összefüggő problémát okoz az az antropológiai kutatási gyakorlat, amely az információ egyirányú áramlását feltételezi. Annak kezdőpontján a terep, a Másik, a végpontján pedig a tudományos diskurzusok, a teorémák és a megismerő Mi tagjai állnak. Ez az egyirányú információáramlás visszatérő jelleggel hoz létre olyan ellentétpárokat az antropológiai diskurzusokban, amelyek elkülönítik a leírók közösségét a leírottakétól (CHUA – MATHUR, 2018). Ebben az elkülönítésben a megfigyelő/elemző

Én egyfajta Másikként, a tudás forrásaként formálja meg és tárgyiasítja azokat az embereket, akikkel valójában *közösen* hozza létre a terepmunka életvilágát.

Ez az eljárás eredményezi – egyebek mellett – az antropológiai fogalmak sajátos életciklusát is, amelyben az egyes esettanulmányokból elvonatkoztatott fogalmak fokozatosan veszítik el különállásukat és megvilágító erejüket (JACKSON, 2021). Az eltérő életvilágok koncepcionális megragadásának igénye a hagyományos értelmezés szerint egy több lépcsőből álló eljárás: elsőként a kutató fogalmilag megragadja, lefordítja a terepmunka élményeit, ezt követően elrendezi, elvonatkoztatja az adott kultúrára vonatkozó elképzeléseit (egyúttal kijelölve azt a diszkurzív mezőt, amelyhez a terepmunka élmények segítségével hozzá kíván szólni), végül pedig összeveti, szembesíti azt valami más, ismert(nek tekintett) rendszerrel (EVANS-PRITCHARD, 1963).

Ez az eljárás számos előnye mellett több problémát is felvet. Ezek közül most csak kettőt emelek ki. Egyrészt a fogalmi megragadás, lefordítás, illetve a fogalmi rendezés igénye rendszerint együtt jár a helyi elképzelések általános és rendszerszerű megragadására tett kísérlettel is, dacára annak, hogy nem biztos az, hogy valóban rendszerszerűek a terepmunkák közösen kimunkált életvilágai (RAPPORT – OVERING, 2000, viii- ix.). Ez azonban csak az egyik nehézség. Ennél jelentősebb problémát jelent az, hogy azzal a hagyományos fogalomalkotási eljárással, miszerint a fogalmat meghatározó definíciók rögzítik a fogalom alá tartozás szükséges és elégséges feltételeit, nehezen lehet a terepmunka-élményeket megragadni. A terepmunka gazdag élményfolyamában ugyanis szinte lehetetlen meghatározni az egy-egy fogalom által érintett entitások, cselekvések, élmények lényegét, vagy ha nem is lényegét, de legalábbis a legalapvetőbb individuációs feltételeit (BURGE, 1993, 311.). Az antropológiai kutatás legfőbb célkitűzése ugyanis éppen abban áll, hogy nehezen összeegyeztethető szociokulturális/ismeretelméleti/ontológiai háttérű közegeket kíván megfigyelni. Emiatt szinte lehetetlen meghatározni azt az esszenciát, vagy azokat az elégséges feltételeket, amelyek a fogalmak transzkulturális meghatározásának alapját adhatnák.

Röviden, legalább annyira fontos meghatározni egy-egy, az antropológiai diskurzusokban használt fogalom értékét és hasznát, mint rámutatni annak korlátaira. Ez különösen igaz azokra a fogalmakra, amelyek rövid időn belül jelentős népszerűsége tesznek szert a kutatói közösség körében. Ahogyan arra Edward LiPuma meggyőzően rámutat, az antropológiai fogalmak elterjedésében, népszerűvé válásában jelentős szerepet tölt be a kontrasztív bemutatásra való igény (LiPUMA, 1998). Egy – az adott etnográfiaiban megfigyelt jelenséget – a kutatók igyekeznek retorikailag is szembeállítani egy másik etnográfiával, vagy az antropológia addigi megértésalakzataival. Az „eddig így ismerjük – de most már látjuk azt, hogy”, vagy „a többi esettel ellentétben itt az ismerhető fel” jellegű terep- és elméletfesiszálás nem ritka gyakorlat az antropológiában.

A továbbiakban három pontban kívánok amellett érvelni, hogy a reziliencia fogalmának antropológiai használata legalább annyi kérdést vet fel, mint amennyit megold. Elsőként a reziliencia fogalmát a társadalomról illetve a közösségről alkotott antropológiai megközelítésekkel szembesítem. Ezt követően arra mutatok rá, hogy a fenomenológiai antropológia megközelítésmódja miképpen segíti azt, hogy a terepmunka során megismerhető legfontosabb entitástól, az emberből kiindulva lehessen elérni a közös-

séghez, és annak rezilienciájához. Ez követően a döntéshozatali folyamatok leírására és a hosszú időtávok megfigyelésére hívom fel a figyelmet, végül pedig a reziliencia fogalmának értékét kívánom mérlegre tenni ama terepmunka-élmények tükrében, melyeknek magam is alakítója és részese voltam.

Közösségek és egyének – az antropológiai fogalmak hatóköre

Amikor egy-egy közösség rezilienciájáról esik szó, akkor a társadalmiság és a rendszerszerűség kérdése is felmerül. Ez pedig felveti azt a további kérdést is, hogy vajon rendelkezik-e egy közösség olyan időben változó sajátosságokkal, amelyekkel a benne foglalt egyének nem, és ha rendelkezik, akkor miképp? Továbbá, ebből a dilemmából fakad az a kutatási kérdés is, hogy az elsősorban puha adatokkal dolgozó antropológia munkamódszere miképpen tud a leghatékonyabban hozzájárulni az egy-egy közösségekben lezajló folyamatok megértéséhez.

Nyilvánvalóan két végpont között oszcillálnak a lehetséges kutatói megközelítések. A rendszerszerű, a közösség egészére vonatkozó vizsgálatoktól az egyéni életstratégiákra összpontosító módszerekig. Mindkét megközelítésmódnak komoly hagyománya van az antropológiai kutatásban. Én a következőkben amellettt kívánok érvelni, hogy egy-egy közösség változásvizsgálatának esetén az egyéni döntésekre és az életstratégiák kialakítására vonatkozó megfigyelések talán közelebb visznek a helyi hangok megszólaltatásához, mint a közösségnek, mint önálló entitásnak a külsődleges kategóriák szerinti rendszerszerű vizsgálata.

A fenti probléma számbavétele azt a hagyományos antropológiai dilemmát is érinti, amely Emilé Durkheim munkássága óta foglalkoztatja az antropológusokat. Vagyis azt a kérdést, hogy a társadalom, a közösség vajon miképp létezik szuperorganikus entitásként az egyének felett. Számos módon tételezték az egyén (mint biológiai lény) fölötti szint létezését az antropológusok, és ezek az elképzelések jelentős hatással voltak arra is, hogy milyen fogalmi apparátus segítségével igyekeztek leírni egy-egy közösséget.

Emilé Durkheim határozottan amellettt érvelt, hogy a társadalom egyfajta ötvözetként, az egyének *felett* és nem az egyének *által* konstituálódik. Ezt Durkheim a szociológia módszertani szabályai című munkájában a következőképpen fogalmazta meg: *„Van tehát a tényeknek egy olyan osztálya, amely egészen sajátos jellegzetességekkel rendelkezik. E tények az egyénhez képest külsődleges cselekvésmódok, gondolkodásformák és érzelmek, amelyek kényszerítő erővel rendelkeznek, s ennek révén ráerőszakolják magukat az egyénre”* (DURKHEIM, 2000, 274.).

Metaforaként érdemes megemlíteni a fémek ötvözetét annak érdekében, hogy megérthessük a durkheimi társadalomperspektíva egy fontos sajátosságát. Tegyük fel, hogy van egy darab réz és egy darab ón. Hevítés nélkül nincs mód arra, hogy a két darab összekapcsolódjon, csak akképpen, ha ötvözetet képeznek. Ekkor a köztük lévő kapcsolat azonnal egy új minőség, a bronz alkotójává válik, a maga redukálhatatlan lényegével. Ekkor tehát a bronz sajátosságai kényszerítő erővel átfogják az anyagot, „ráerőszakolva magukat” annak minden elemére. Ellentétben mondjuk a bimetállal, amelynek működése éppen azért lehetséges, hogy az eltérő fémek nem ötvöződnek egymással, hanem együttműködésük során megőrzik egyéni sajátosságaikat.

A Durkheim által javasolt megközelítésből egy olyan társadalomszemlélet rajzolódik ki, amelyben az egyes jelenségek érzékelése, fogalmak használata csak társadalmi kontextusban lehetséges, azoknak teljes társadalmi közegének feltárása által. A kérdés az, hogy miképp kell értelmezni a társadalmi tények (és az azokat megragadó fogalmak) kényszerítő erejét. A gépezet, amely kategorikus fogalmaink kényszerítő jellegéért felelős, *kollektív* és nem pedig az egyéni döntések eredménye. E gépezet folytonos működése által nyeri el azon képességét, hogy képes hatni az egyéni döntésekre. Ezáltal a társadalom működése létrehoz egy olyan közös teret, ahol az elmék és intenciók találkoznak. E térben a tudatosságok egyesülnek, és azonnal megszűnnek egy egyénhez köthetők lenni; ehelyett egy olyan térbe kerülnek, amely szabályrendszerének az egyének köteleességszerűen alávetik magukat. A társadalom ekképpen való értelmezése a kollektív tudatban való összeolvadás lehetőségét is feltételezi.

Ahogy arra Ernest Gellner rámutat, a társadalmat leíró fogalmak bizonyos értelemben maguk is intézmények. Ekképpen pedig meglehetősen állandó keretet biztosítanak más intézményekkel együtt a társadalmi élet számára, tehát függetlenek az egyéntől. Ezen intézményeknek alávetve bontakoznak ki az egyéni életstratégiák. Vagyis a leíró fogalmak a társadalom összes intézményének *korrelátumai*: ekképpen egy társadalom működésének megértése azt is jelenti, hogy a fogalmak által megértjük annak intézményeit (GELLNER, 2000, 20–21.).

Ez a funkcionalista szemlélet nemcsak a társadalmi jelenségek leírásának egy eljárását horgonyozta le, de ami a jelen tanulmány szempontjából még fontosabb, a társadalmi jelenségeket leíró fogalmak állandóságát is rögzítette. Vagyis azáltal, hogy egy-egy társadalom újratermeli az egyes intézményeit, lehetőség nyílik arra, hogy analitikus fogalmak által a terepmunka során meg lehessen ragadni annak működését, intézményeit. Ekképpen például egy-egy társadalom vagy közösség rezilienciája az egyéni döntésektől függetlenül is értelmezhető rendszerszerű jelenséggé jelenhet meg a kutatás során.

Durkheim közvetlen tanítványa, Marcel Mauss, azonban az ajándékról írott munkájában már sokkal inkább amellet érvelt, hogy a társadalom valójában nem egy állandó rendszer, amelyet az egyének mintegy belaknak, hanem egy egyéni döntések mentén újra és újra szövődő hálózat. Korántsem az ajándékozás intézménye kényszerít valamilyen döntési sémát az egyénekre, hanem az egyéni döntések színes sokaságából vonatkoztatható el az ajándékozás jelensége (MAUSS, 2015).

Az antropológiai kutatás skáláján a másik végpontot Tim Ingold ismeretelméleti kísérlete képviseli. A szerző szemlélete szerint nem önálló entitásként létező individuumokat, hanem összekapcsolódásokat, és életutakat érdemes figyelemmel kísérni az antropológiai vizsgálat során (INGOLD, 2016). Nem ötvözetszerű társadalmi egységek érintkeznek egymással, hanem időbeli előre haladások fonódnak össze jobban vagy kevésbé. Képszerűen megfogalmazva: nem nagyobb vagy kisebb, alapvetően diszkrét foltok halmazát vizsgálja az antropológia, hanem egymásba fonódó, vagy egymást elkerülő vonalak fonadékát.

Az ingoldi társadalomszemlélet állandóságát nem a szupraindividuális társadalmi intézmények kongruens rendszere, hanem az emberi összekapcsolódások (*human correspondence*) változékony időbelisége adja (INGOLD, 2017). Anélkül, hogy a társa-

dalmi jelenségek megragadhatóságának kérdését részletesen tárgyalnám, csupán arra kívántam e fejezetben rámutatni, hogy minden olyan fogalom, amely az egyes társadalmak, közösségek egészére vonatkozóan kutatási keretet ad, valójában *maga is a vizsgálat tárgyát kell, hogy képezze.*

Fenomenológiai megközelítés és reziliencia

Az antropológia fenomenológiai megközelítéseit az az eljárás fűzi össze, amelynek során a kutatók elsőként az egyéneket, és csak közvetetten, az egyének által vizsgálják az egyes közösségeket. Michael Jackson a következőképpen írta le ezt az eljárást: „*A mi érvelésünk szerint nem számít az, hogy milyen konstituáló erővel ruházzuk fel a történelem, a nyelv és a nevelés személytelen erőit, mivel a szubjektum mindig egy olyan hely, ahol ezek az erők kifejeződnek és lejátszódnak*” (JACKSON, 1996, 22.). A szerző egy, az antropológiában hagyományosan rendszerként bemutatott jelenség kapcsán, a Nyugat-Afrikában élő kurankók totemizmusának vizsgálata során mutatta ki azt, hogy a totemizmus valójában nem egy behatároló, klasszifikáló rendszer, hanem egy folyton megújuló jelenség, amelyet az egyéni döntések sokasága lassanként módosít (JACKSON, 1978).

Miképpen lehet tehát közel jutni a közösségi jelenségek értelmezéséhez a fenomenológiai megközelítés segítségével? A terepmunka élmények felhalmozása és folyamatos összevetése, az egyéni életutak és döntési helyzetek egymással összefüggő értelmezése által. Ennek során a mindennapi életvilágokat vizsgálva alapvető különbségek fedezhetők fel. Azonban ez nem jelenti azt, hogy az egyes emberek egyfajta légtüres térben élnek. A mindennapi élet részletei egy-egy közösség tagjai számára

„... azt sugallják, hogy mások is úgy élnek, ahogy mi magunkat érzékeljük – nem „kulturális” szabályok szerint programozott automatákként vagy társadalmi szerepeket játszó emberekként, hanem olyanokként, akik végigmennek az életen, és azon tűnődnek, mit kellene tenniük. Hibáznak, véleményt formálnak, ingadoznak, megpróbálják magukat jó színben feltüntetni, tragikus személyes veszteségeket szenvednek el, örülnek másoknak, és megtalálják a nevetés pillanatait” (ABU-LUGHOD, 1993, 27.).

A kérdés ezek után az, hogy a reziliencia fogalma által megragadható jelenségeket, miképpen lehet megérteni egy elsőként az egyénekre összpontosító antropológiai megközelítés által. Miképpen lehet az egyéni döntések hálózatának megfigyelésével, az egyes emberek sajátos stratégiáinak vizsgálatára összpontosítva eljutni a közösségi reziliencia feltáráshoz, megértéséhez.

Mielőtt erre a kérdésre választ adnék, érdemes számot vetni azzal, hogy milyen jelenségeket szokott az antropológia megragadni a reziliencia fogalmának segítségével. A közösségi reziliencia fogalmát leggyakrabban a krízisekkel szembeni válaszadási képesség leírására használja az antropológusok közössége. Egészen egyértelműen fogalmazva: a reziliencia „*a katasztrófákkal szembeni minimális károsodás és behatás melletti túlélési képességét mutatja*” (CUTTER, 2008, 599.). Mit is jelent ez? Egyrészt azt, hogy

miképpen képes a közösség a rá jellemző sajátosságait egy kihívásokkal teli időszakban *megőrizni*, másrészt azt, hogy miképpen képes *reagálni* az őt érő hatásokra.

A megőrzés, illetve a tevőleges reagálás a fogalom által megragadni kívánt jelenség két oldalára mutat rá. Egyrészt a reziliencia fogalma *valamilyen állapotyszerűséget ragad meg*, amelynek fenntarthatósága a kérdés, másrészt *egy válaszadást*, amelynek során megnyilvánul az, hogy egy-egy közösség mennyire és miképpen reziliens. E kettőség eredményeképpen az egyes rezilienciára vonatkozó kutatásokban és az egyes közösségek leírásában hol inkább a szocionaturális változások alakítóiként, hol pedig elsősorban az elszenvedőiként jelennek meg az emberek. A számos megközelítés részletes ismertetése helyett a következő oldalakon csupán arra a kérdésre kívánok összpontosítani, hogy e két megközelítés – tehát a reziliencia tevőleges, illetve állapotot leíró megközelítése – milyen lehetőségeket ad a kutatók kezébe akkor, amikor az *egyének felől* közelítik meg a reziliencia fogalma által leírni szándékozott jelenségeket.

A válaszadás és a megőrzés kettőssége jelentős mértékben azon is múlik, hogy milyen hatások érik az adott közösséget. Ezek természetük szerint lehetnek külső és belső hatások (KARSAI, 2020). A külső hatások úgy hatnak a vizsgált rendszerre, hogy arra a rendszer önszabályozása nem képes jelentős mértékben hatni. Jakutiában, és azon belül terepmunkám helyszínén, Tandában az egyik ilyen tényező a globális klímaváltozás, vagy éppen a Szovjetunió létrejötte, majd széthullása volt. Ezek olyan külső hatások, amelyekre az általam vizsgált faluközösségek tagjai lényegében nem voltak képesek hatni. Emellett léteznek belső tényezők is. Ezek a hatások magának a rendszernek a részei közötti sajátos kölcsönhatásokból származnak, és ekképpen hatnak a közösség egészére. Tandában ide tartoznak a rokonsági és szomszédági szervezet belső hatalmi ellentétjeiből fakadó feszültségek, azok megjelenése a falvak létrehozása során, vagy később a kilencvenes években az új mezőgazdasági üzemek megszervezésekor.

A reziliencia fogalmának antropológiai alkalmazása különösen a természeti katasztrófák kutatásában hatott termékenyítően a tudományos eszmecserékre – egy új, rendszerszerű szemléletet közvetítő eszközt adva az antropológusok kezébe (MAYENA, 2006, 434.). E kutatások elsősorban a fogalom nyújtotta elemzési lehetőségek közül azokat aknázták ki, amelyek a kollektív traumákkal való szembenállás képességét mérték (CARDONA, 2003). Vagyis a fogalom használata lehetővé tette azt, hogy egyes kvalitatív sajátosságoktól kvantitatív, mérhető adatokig jussanak el a kutatók (SCHRIEB, 2010, 228.). Az egyéni stratégiák vizsgálata ebben a megközelítésben nem, vagy csak elenyésző mértékben jelenik meg. Mindezek fényében kérdésként merül fel az, hogy miképpen képes haszonnal forgatni egy olyan antropológiai megközelítés a reziliencia fogalmát, amely elsősorban az egyes személyekre összpontosít.

Hosszú távú megfigyelés és egyéni stratégiák

A reziliencia fogalmának használatában egy sajátos és nem kellőképpen reflektált nehézséget jelent a megfelelő időtáv alkalmazása. Kellően hosszú időtávban ugyanis minden közösség elveszti a rá jellemző sajátosságokat, mivel hosszú elemzési időtávot választva minden közösséget érnek olyan külső vagy belső okokból fakadó krízishely-

zetek, amelyek mérlegre teszik az adott társadalmi konstelláció fenntarthatóságát. Ma már nem is kell érvelni amellett, hogy az időben megdermedt, vagy még inkább megrekedt (vagyis a fejlődés, előrelépés lehetőségétől elméletileg is megfosztott) közösségek feltételezése az antropológiai ismeretelmélet egy mára lassanként feledésbe merülő konstrukciója (FABIAN, 1983; KAHN, 2001).

Az egyes közösségek, és kultúrák alkalmazkodása, időbeli változékonysága, az adaptáció és a fenntarthatóság környezeti, társadalmi és technológiai dilemmái (STEWART, 1955; WHITE, 1959; COHEN, 1974) lassan száz éve megkerülhetetlen kutatási kérdései az antropológiai megismerésnek. A makro- és mikroadaptáció eltérései, irányai és eljárásai közötti különbség feltárása ma már szintén teljesen általános kutatói eljárás (PELTO-DEWALT, 1985). A kérdés az, hogy miképpen járul hozzá ehhez a kiterjedt és nagy hagyományokkal rendelkező diskurzushoz a reziliencia fogalmának alkalmazása.

Annak érdekében, hogy a hosszabb időtávok antropológiai szemléletébe bepillantást lehessen nyerni, és ezáltal a reziliencia fogalmának hatókörét mérlegre lehessen tenni két dolgot kell megvizsgálni. Elsőként: milyen terepmunkát lehet hosszú távúnak tekinteni, másodsorban hogy rendelkeznek-e ezek a kutatások olyan sajátossággal, amely megkülönbözteti őket más kutatásoktól?

A hosszú távú állomásozó terepmunka, amely az antropológiai megismerés egyik legfőbb sajátossága, már a nevében is azt sugallja, hogy a terepmunka hosszú időtartamot ölel fel. Ezzel szemben a terepmunka valójában csak az antropológus kutatói pályafutásában számít hosszú távúnak. A vizsgált közösségek, társadalmak (és annak tagjainak) szemszögéből csupán egy rövid, múltó epizód. Az antropológiai terepmunka legjellemzőbb, hagyományosan elegendőnek minősített hossza az egy évnyi időtartam (OKELY, 2020, 19). Az ennél hosszabb, vagy rövidebb tartózkodások, vagy másképp végzett terepmunkák már további jelzőket és módszertanokat igényelnek. Ez nemcsak a többhelyszíni, rövid idejű vagy a „jó-jó-terepmunkát” illeti, hanem az egy évnél jelentősen hosszabb terepmunkákat is.

Ezek a terepmunkák hosszabb időtávban játszódnak le. És ebben az akár több évtizedes időszakban gyorsabban változnak a kutatót kibocsájtó tudományos közösség különféle kutatási paradigmái és módszerei, mint a terep sajátosságai. Hasonlóképpen, az igazán hosszú terepmunkák alkalmasak a változásvizsgálatok mellett arra is, hogy a terep szélesebb kontextusának (az államoknak vagy a környezetnek) a változásait is élményszerűen figyelemmel követhessék a kutatók (KEMPER – PETERSON, 2002, xxi.). A rövidebb távú (pl. egyéves) terepmunkákra támaszkodó változásvizsgálatok egy jelentős része ugyanis óhatatlanul retrospektív. Vagyis a kutatás idejének (pillanatának) szemszögéből értelmezi az *addig* bekövetkezett változásokat. A korábbi változások megértése, bemutatása, felmérése valójában pedig már egy más módszerrel – nem az antropológiai terepmunka módszerével történik.

Az antropológia munkák bevezető részében gyakran olvasható egy olyan fejezet, amely a történelmi háttérrel mutatja be. E fejezetekben rendszerint nem antropológiai módszerekkel, vagy még pontosabban nem az antropológiai terepmunka módszereivel szerzett ismereteket közöl a kutató. Ezzel szemben ritkább az az eljárás, amikor folyamatos terepmunka által tárja fel a kutató a külső vagy belső hatások erejét.

Az egyik legjobban ismert, igazán hosszú távú terepmunkát George M. Foster végezte Mexikóban (FOSTER, 1948, 1967). Foster egy lassanként erodálódó szabályrendszer meghatározta mesztic faluközösségben kezdte el kutatómunkáját. A településen a legtöbb, a helyiek számára fontos érték csupán korlátozott számban állt rendelkezésre. A korlátozott javak rendszere ekképpen a közösségi gondolkodás meghatározó elemévé vált:

„A korlátozott javak képével azt az állapotot akarom lefesteni, amely szerint a viselkedés egy olyan mintázatot mutat, és amely arra utal, hogy a Tzintzunanbeliek társadalmi, gazdasági és természeti univerzumukra – teljes környezetükre – úgy tekintik, mint amelyben szinte minden kívánatos dolog, mint például a föld, a gazdagság más formái, az egészség, a barátság, a szerelem, a férfiasság, a becsület, a tisztelet, a hatalom, a befolyás és a biztonság olyan mennyiségben létezik, amely nem elegendő ahhoz, hogy a falusiak minimális szükségleteit kielégítésére. A »jó dolgok« nem csak szigorúan korlátozott mennyiségben léteznek de ráadásul a Tzintzunanbeliek nem is tudják közvetlenül növelni a rendelkezésre álló készleteket” (FOSTER, 1967, 123.).

George M. Foster 1942-ben kezdte meg többéves terepmunkáját abban a faluban, ahová később még számos alkalommal (szintén évekre) visszatért. A falu, ahol közel fél évszázadig végzett antropológiai kutatásokat, jelentős mértékben megváltozott a 20. század közepén. Dacára annak, hogy Foster a társadalmi intézményekre és rendszerekre összpontosított, munkájának legfontosabb részét azok a megállapítások képezik, amelyek személyes történeteken, sorsokon keresztül tárulnak fel. Az irigység (FOSTER, 1972), a barátság és a keresztszülőség (FOSTER, 1969) vagy éppen a betegség mind olyan Foster által kutatott témák, amelyek személyes attitűdöket tárnak fel, és amelyek vizsgálata jelentős mértékben az egyéni döntések megfigyelésén és értelmezésén alapult.

Egy hasonlóképpen, de talán még jelentősebb mértékben veszélyeztetett társadalomban végzett közel hat évtizednyi időtartamú terepmunkát Elizabeth Colson. Ő Zambiában a Gwembe-folyó völgyének tonga nyelvű közösségeiben kutatott. Kutatásait 1946-ban kezdte, és ellentétben Fosterrel, azokat jószereivel egészen haláláig végezte. Zambiában is halt meg 99 éves korában. Hasonlóan Fosterhez, Elizabeth Colson is elsősorban a rendszerszintű jelenségek érdekelték. Két első monográfiája a brit szociálintropológia és az afrikánisztika hagyományaihoz híven a társadalmi rendszerek leírására összpontosított (COLSON, 1958; 1960). Azonban a szerző terepi tartózkodásának első 20 évét további 40 év terepmunka és kutatás követte, amelynek eredménye az antropológia történetének talán leghosszabb terepmunkája lett egy olyan területen, ahol a helyi életvilágokat egy gát építése, és a tonga nyelvű helyi népeiséget érintő kitelepítés szinte teljesen szétvert.

Elizabeth Colson – hasonlóan Fosterhez – eleinte kifejezetten rendszerekben, társadalmi intézményekben gondolkodott. Ezt a vele készült interjúkötetben határozottan meg is fogalmazta akkor, amikor az egyik legelső, az Egyesült Államok északnyugati partján élő makah-ok között végzett terepmunkájáról beszél:

„Nagyon gyorsan rájöttem, hogy bármi, amiről a makahok beszéltek, személyes ügyé vált, de arra is rájöttem, hogy engem jobban érdekelt az, hogy mi történik, mint az, hogy megpróbálok élettörténeteket írni, és közben rájöttem, hogy tényleg nem tudok eleget. Nem voltam elég jól képzett pszichológus, így az élettörténetek írása nem volt a megfelelő terület számomra. Jobban éreztem magam az intézmények, mint az egyes embere kutatása közben” (COLSON, 2002, 58.).

Azonban a hosszú távú második afrikai terepmunkája során egyre több figyelmet szentelt az egyéni megoldásoknak és döntéseknek. Sőt, a döntési mechanizmusok megfigyelése a terepmunkája egyik központi elemévé lépett elő (COLSON, 1973).

„Colson: Azáltal, hogy meghallgattam, felvettem, majd utána leültem a főnökkel és a tanácsadókkal, és megpróbáltam kitalálni, hogy miért döntöttek így, rengeteget tanultam.

Riess: És hagyták, hogy megvizsgálja a döntéseiket?

Colson: Kérdéseket tettem fel nekik. Ők válaszoltak nekem. Hogy lepleztek-e dolgokat vagy sem, azt nem tudom. Nagyon gyakran gyanítottam, hogy igen. Néhányan közülük nagyon élvezték a magyarázkodást. Inkább élvezték a tanítást. Felsőbbrendűégi helyzetben voltak, és ezt tudták is” (COLSON, 2002, 87.).

Ellentétben e két mára klasszikusnak számító szerzővel, Julie Cruikshank már a kezdetektől fogva az egyéni életutakra koncentrált évtizedes terepkutatása során a Yukon-folyó völgyében, Whitehorse-ban. A narratív szerkezetek és az egyéni életstratégiák megfigyelése és adatolása nemcsak rövidebb, de hosszabb távon is gyümölcsöző eljárásnak bizonyult. Az egyéni életutak és döntéshelyzetek kutatása nemcsak a sokszerrű hirtelen változásokra adott egyéni döntések megszületését tárta fel (CRUIKSHANK, 1990; 1991), de lehetőséget adott arra is, hogy szóbeli visszaemlékezések és narratív szerkezetek szerint lehessen szemlélni teljes közösségek életét. Ez az egyéni életutakra összpontosító módszer nemcsak egyetlen emberöltőnyi időszak változásainak bemutatására tűnt alkalmasnak, hanem akár hosszabb időtávok esetében is működőképesnek bizonyult. Erre tett kísérletet a szerző akkor, amikor egy fokozatosan megszűnő gleccser társadalmi életét, és a róla alkotott narratív reprezentációkat helyezte egymás mellé (CRUIKSHANK, 2005). Julie Cruikshank kötete rámutatott arra is, hogy a narratívák, az egyes életutak és döntések egymásutániségának figyelemmel követése akár hosszabb időtávokat átfogó változások bemutatására is alkalmas lehet.

Végül egy olyan közösség kutatásával zárom azt a szemlét, amely az igazán hosszú távú (évtizedes) állomásozó terepmunkán alapuló kutatások változásvizsgálatait mutatja be, ahol az a társadalmi katasztrófa, amely megrázta a 20. század második felében a kutatott közösséget, nemcsak kihívás elé állította a helyieket és a helyi kultúrát, hanem teljességgel szét is zilálta azt. David McKnight közel 40 éven keresztül rendszeres kapcsolatot tartott fenn a lardilokkal, és ezalatt az idő alatt 20 terepmunkát hajtott végre lakóhelyükön, Észak-Ausztráliában, a Mornington-szigeten. Az első összefoglaló munkája, még a terület kutatási hagyományának megfelelő érdeklődésének szerint

a helyi osztályozó rendszereket vizsgálta (McKNIGHT, 1999). Azonban már ebben a rendszerszerű érdeklődésről számot adó munkában is egyéni történetek sokasága tölti meg élettel a kutatási anyagot.

Későbbi munkáiban, amikor a közösség ellenálló képességének hiányáról számol be, egyre nagyobb szerepet kapnak az egyéni hangok és döntések. Mint az első nem bennszülött személy, aki hosszasan a Mornington-sziget közösségében élt, és aki érdeklődést mutatott életük minden részlete iránt, David McKnight a Boora-rung-ee, „az ember, aki megkérdezi, miért” totemnevet kapta. Nagy tisztelet övezte a közösségen belül, és szoros baráti és rokoni kapcsolatai (valamint vadászati képességei) jelentős mértékben gazdagították a munkáját. Ezek a kötődések aztán fokozatosan gyengültek, amikor idősebb barátai kezdtek meghalni, és a sokszerű társadalmi változásokat súlyosbította a közösségben tapasztalt alkoholfogyasztás, amely a kutatás későbbi éveiben megnehezítette és időnként lehangolóvá tette a terepi tartózkodást. Erről elsőként abban a háromrészes összegző munkában számol be, amelyek első kötete a helyi gazdálkodási rendszer szétfoslását mutatja be egyéni példák sokaságának egymás mellé tételével (McKNIGHT, 2002)

Az ausztrál állam egy új, gyámkodó igazgatási forma bevezetésével gyakorlatilag megfosztotta a helyieket a saját életük feletti ellenőrzéstől. A vadászat és gyűjtögetés gyakorlatát az állami juttatások rendszere váltotta fel. Ennek eredményeképpen az ivás és a szerencsejáték lett a fő társadalmi tevékenység, a férfiak és a nők számára egyaránt. A gazdálkodási rendszeren túl a neoliberais állam gondnoksága szétzilálta a társadalom szöveteként adó rokonsági kapcsolatokat is (McKNIGHT, 2004). Végül ebben a széthulló világban a helyi vallási és hatalmi rendszerek is elenyésztek (McKNIGHT, 2005). A pusztulás oly mértékű volt, hogy a Mornington-sziget huszadik századi története egy leigázás történetévé vált, tönkrement emberi sorsokkal és elveszett tudások, gyakorlatok sokaságával. E tudások (pl. a lardil rituális tabunyelv) és gyakorlatok (vadászati eljárások) egyik legutolsó ismerője maga David McKnight volt.

E négy valóban hosszú távú terepmunka és antropológusi kutatói gyakorlat arra hívja fel a figyelmet, hogy a társadalmi katasztrófák (gátépítés okozta kitelepítés, alkoholizmus, széthulló társadalmi rendszerek, környezeti degradáció) nemcsak egyetlen rövid időtávban végzett terepmunka által ismerhetők fel, hanem évtizedes hosszúságú terepi tartózkodással. Ezek a kutatói életművek egyúttal arra is rámutatnak, hogy a hosszabb időtávokban gondolkodó terepmunkák fokozatosan egyre nagyobb figyelmet szentelnek az egyéni döntések vizsgálatának. Ez érthető is, hiszen a terepi tartózkodás hosszú időtartama miatt valóban lehetőségük nyílt e kutatóknak arra, hogy ne csak a kutatás időpontjától „visszafelé”, hanem egy korábbi kutatás időmetszetéből „előrefele” is értelmezzék az egyes jelenségeket és változásokat.

Azok a társadalmi katasztrófákat érintő kutatások, amelyek a közösségek rezilienciáját (vagy annak hiányát) látnák Tzintzuntzan, Whitehorse, a Gwembe-völgy vagy a Mornington-sziget huszadik századi történetében, valójában egy rövid távú, retrospektív értékelését adnák az egyéni életek, döntések és narratívák sokszínű időben kibomló szövetének. Azonban nem kell messzire menni ahhoz, hogy egy igazán hosszú távú terepi tartózkodással együtt járó kutatásról képet formáljunk. Schmidt Éva hantik

között végzett terepmunkája szintén egy széthulló világ képét örökíti meg, és ez a világ bizony szintén egyéni hangok sokaságából áll össze (HORVÁTH, 2018). Azonban ahhoz, hogy a gyors változásokkal szembeni ellenállás egyéni, illetve az azokból összeálló közösségi stratégiáiból és történeteiből egy teljes kép rajzolódjon ki, az egyéni döntéshozatali mechanizmusokat is meg kell érteni.

Döntéshozatal, egyéni és közösségi stratégiák

A döntéshozatal kérdései – habár valamely más téma kutatása kapcsán gyakran felmerültek a néprajzi, antropológiai szakirodalomban (párvalasztás, gazdálkodási vásározási stratégiák stb.) – ritkán jelentek meg önállóan tárgyalandó problémaként. Az antropológiában és a néprajzi kutatásban (ellentétben mondjuk a közgazdaságtannal) a döntéshozatal vizsgálata kapcsán nem azok a kérdések kerültek a középpontba, amelyek egy döntés eredményességét elemzik (GEERTZ, 1979). A megfelelő gazdasági stratégiák kiválasztása, döntések meghozatala nem feltétlenül alapul a nyugati gondolkodás racionalitásán. Nem az a kérdés tehát, hogy célravezető vagy téves döntéseket hoznak-e a kutatót közösség tagjai, és az is ritkán merül fel, hogy miképp lehetne az optimális döntések meghozatalára rávenni az egyes embereket. Sokkal inkább az a kutatás tárgya, hogy milyen körülményeket mérlegelnek, és milyen (számunkra) racionális és/vagy irracionális stimulusok hatnak egy-egy döntési helyzetben. Ennek megfelelően a racionalitás társadalmi és kulturális építőkövei olykor megkérdőjeleződnek a vizsgálat során (BOHOLM et al., 2013, 98.).

Különösen az etikai szempontokat is érvényesítő (SJÖLANDER-LINDQVIST – CINQUE, 2013), vagy a hosszabb távú döntések vizsgálata esetében (KRZYWORZEKA, 2013) figyelhető meg az a tendencia, hogy az eredmény értékelése másodrendű kutatási kérdéssé válik. Mindennek dacára a döntés eredményére összpontosító antropológiai megközelítésekre a racionális választáselmélet jelentős mértékben hatott (vö. BECKER, 1976, 7.). Egyre több kutatás mutat rá azonban ezen elmélet gyengéire is. Az egyik első probléma vele az, hogy az egyes aktorok nem kívánják okvetlenül maximalizálni a hasznukat: sokkal inkább az jellemző rájuk, hogy csupán egy vágyott célt kívánnak elérni (HEISS, 2018, 240.).

Emellett a racionális döntéselemélet antropológiai kritikája olyan szempontokat is be kívánt emelni a döntéshozatalról szóló diskurzusokba, amelyek terepközei élményeken alapultak, és amelyek sokkal nehezebben rendezhetők kevésváltozós racionális döntési modellekbe. Michael Chibnik az alábbiak szerint foglalta össze a leglényegesebb különbségeket a döntéshozatal humanisztikus, illetve racionális, ökonómiai modelljei között:

Tudományos, racionális megközelítés	Humanisztikus, antropológiai megközelítés
Modellekben való gondolkodás	Terepmunka élmények
Szikár, kevés változóval számoló elméletek	Holisztikus, sokváltozós elméletek
A döntéseket autonóm gazdasági egységek hozzák	A döntéshozatal nem autonóm, hanem beágyazott és függő egységek hozzák
A történetiség kevésbé fontos	A történetiség kiemelt szerepet kap

(CHIBNIK, 2011, 165. alapján)

E táblázat minden tanulsága ellenére, illetve a racionális, gazdasági valamint a kulturális, antropológiai megközelítések kontrasztív szembeállítása kevés tanulsággal kecsegtet. Mindenekelőtt azért, mert e szembeállítás azt felételezi, hogy valamiképpen kulturálisan jobban meghatározott, és kevésbé racionális döntéseket hoznak a „hagyományos” közösségek képviselői. Megkérdőjelezve azt, hogy létezhetnek másfajta racionalitások. Nem csoda, hogy a társadalmi beágyazottság és az egyéni döntés szabadsága közötti ellentét, egy fel nem oldott, de talán fel is oldhatatlan meddő kutatási probléma (GRANOVETTER, 1985, 421–422.).

Ennek a problémának a természetét az antropológiai kutatás egyik legélénkebb, és máig sem lezárt vitája kívánta feltárni. Az 1960-as években kibontakozó formalista-szubsztantivista vita, amely a neoklasszikus közgazdaságtan kritikáján alapult, és amelyet a gazdaságtörténészek Polányi Károly vezetete csoportja fogalmazott meg, tette elsőként mérlegre antropológiai szempontból a hagyományos, racionális döntés- és gazdaságméleleteket. Ez a kritika a neoklasszikus közgazdaságtan formalista megközelítése helyett egyfajta „szubsztantivista” megközelítést szorgalmazott. Vagyis arra tett javaslatot, hogy az emberi viselkedés általános mintáinak absztrakciója és formalizálása helyett az anyagi termelés és a nem piaci intézmények empirikus valósága álljon a kutatás középpontjában (HANN – HART, 2011, 55–70.; SÁRKÁNY, 2014, 325–328.; GAO, 2021, 4–5.).

A közösséget érő sokkhatásokra adott válaszok a helyi döntéshozatali mechanizmusok megértésétől nem függetleníthetők. Ez tény. Azonban annak a kérdésnek a vizsgálata, hogy miképp tekinthetők a helyi döntéshozatali eljárások egyéninek vagy rendszerszerűnek, kulturálisan beágyazottnak vagy éppen racionális döntésen alapulónak, a több mint fél évszázada zajló formalista-szubsztantivista vita tükrében ma már inkább terméketlennek, mint gyümölcsözőnek tűnik. Azonban a sokkhatásra adott, a kutató számára reziliensnek vagy kevésbé reziliensnek tűnő közösségi válaszok vizsgálatának szempontjait nem feltétlenül kell ennek az értelmezési keretnek meghatározni.

Akkor, amikor valamilyen sokkhatás ér egy közösséget, és ezt vizsgálva, a közösség mint rendszer rezilienciájáról kíván valamit megállapítani az antropológus, akkor részben a terepmunka-élmények során megtapasztalt egyéni döntések, reakciók alapján szűri le a következtetéseit. Vagyis azt, hogy milyen mértékben képes jelentősebb sérülés nélkül kikerülni egy-egy közösség az adott krízishelyzetből, jelentős mértékben az egyéni döntések sokaságából szűri le. Azonban nagy kérdés az, hogy *miként ismerhető fel egy meghozott döntés*. Amikor a döntésről és a döntéshozatalról esik szó, van néhány koncepcionális csapda, amelyeket érdemes elkerülni.

Az első nehézség a döntés *tárgyasítása*, vagyis az hogy a döntéshozatalt, és a mérlegelést úgy kezeli a kutatás, mint a döntéshez vezető utat, a döntést pedig úgy, mint egy kész társadalmi konstrukciót. A döntések ontológiája ezzel szemben bizonytalan, mivel nem mindig egyértelmű az, hogy történt-e döntéshozatal, van-e döntés vagy nincs. Ha kutatóként, elemzőként biztosak vagyunk is abban, hogy döntés született, akkor is még mindig nem világos, hogy miben áll ez a döntés. A kifejezetten hosszú távú döntések esetében például igen nehéz megállapítani azt, hogy vajon mikor és hogyan született meg egy döntés, és annak mi az eredménye (HEISS, 2018).

A második nehézség a *dehumanizáció*. Tehát az, hogy a kutatói szemlélet a döntéshozattól a döntésig vezető út vizsgálata során fokozatosan megfosztja a döntést a véletlenszerű, „irracionális”, nehezen értelmezhető, vagy éppen ellentmondásos személyes elemektől. Ennek eredményeképpen számos döntési modell azt feltételezi, hogy a hasonló információkban, vágyakban, célokban és társadalmi normákban osztozó emberek hasonló döntéseket fognak hozni. Ez azonban ritkán történik meg. A döntés tehát kiszámíthatatlan, olykor még magát a döntéshozót is meglepi, vagy éppen az éri váratlanul, hogy egy-egy cselekedete mekkora hatással van az életére.

Végül a döntési helyzetek meghatározottsága is sokszor kérdéses. Azok a társadalmi szerkezetek és normák, amelyek a döntési helyzetekre hatnak, korántsem kényszerítik ki azokat. A szabályok nem mindenhatók, az egyéneknek a legtöbb esetben lehetőségük van arra, hogy navigáljanak az egyes követendő normák között és az adott döntési helyzetben a legkedvezőbbnek tűnőhöz tartsák magukat (ENSMINGER, 1996, 127–128.). És habár visszamenőlegesen ez a folytonos navigálás minősülhet akár döntések sorozatának is az antropológiai leírás során, valójában nem egy vagy több döntésről, hanem egy folytonosan megújuló viselkedési mintáról van szó.

A meghozott döntések, és ekképpen az ellenállásra való képesség bemutatása rendszerint visszamenőlegesen, egy-egy sokkhatásra adott válaszként jelent meg a reziliencia kutatása során. Roberto Barrios a reziliencia fogalmának antropológiai használatáról írott tanulmányában összegyűjtötte a fogalom sokféle használatát. Ebben megállapítja, hogy leginkább a krízishelyzetekre adott válaszok, azaz *a már meghozott döntések hátlójában* nyer értelmet a reziliencia fogalma a szakirodalomban.

„Ebből a rövid áttekintésből látható, hogy a katasztrófa helyzetekkel foglalkozó tudósok többféle jelentést tulajdonítottak a fogalomnak, amelyek némelyike olyan homályos maradt, hogy már a fogalom felhasználhatóságát, értékét is korlátozta. A szándékom azonban nem az, hogy döntőbírója legyek, annak a kérdésnek, hogy használjuk-e a fogalmat, vagy sem. A „reziliencia” kifejezést ma már a katasztrófák enyhítéséről szóló diskurzusokban résztvevő kutatók szótárának része, és ez, úgy tűnik, legalábbis egyelőre így is marad” (BARRIOS, 2016, 29.).

Tehát a leggyakrabban *visszamenőlegesen* kerül megállapításra az, hogy egy közösség mennyire és miképpen mutatkozott reziliensnek. Másképpen fogalmazva, a kutatás lefolytatásának egy adott időmetszetében, a döntések tárgyiasítása által kerül megállapításra az, hogy a válaszadás reziliensnek mutatkozott-e vagy sem. Természetesen hosszabb időtávokban, a longitudinális kutatások során, a döntések végeredmények szerinti kezelése sokkal nehezebb, az állapotok és szerkezetek mellett fokozott figyelmet kap a folyamatok és életutak megfigyelése, amelyekben a döntések „befejezetlensége” is értelmezhető jelenségként jelenik meg. A reziliencia állapothoz, szerkezethez való kötése, valójában az egyes ágensek intencionalitását teszi zárójelbe. Ez az eljárás egy ökológiai folyamat számbavétele során ugyan elfogadható eljárás, de emberi közösségek vizsgálata kapcsán éppen az emberi döntéshozatal és válaszadás sokszínűségét fedi el.

Döntések, életutak és az összeomló tervutasításos gazdálkodás Jakutiában

A következőkben, egy olyan etnográfát kívánok bemutatni, amely a helyi döntéshozatali mechanizmusok fluiditására, valamint a változásokra adott válaszok egyéni életutakban rejlő mozgatórugóira mutat rá. Jakutia nagyjószágtartó szaha közösségeit az elmúlt száz évben számos jelentős külső hatás érte, amelyek alapvetően rajzolták át a helyi társadalmi valóságot. E külső hatások terepmunkám helyszínein, köztük a közép-jakutiai Tandában is, a helyi szocionaturális közeggel semmiféle kapcsolatot nem tartottak, mondhatni előzmények nélkül jelentek meg. Ezen a közel 700 fős településen a helyi gazdálkodás komolyan megszenvedte a tervutasításos gazdasági rendszer összeomlását. Az alábbiakban azt kívánom bemutatni, hogy miképpen őrizte meg mégis a gazdasági integritását a helyi közösség.

Mielőtt azonban e folyamatról, és annak szereplőiről szólnék, röviden bemutatom azt a gazdálkodást és közösséget, amelyet e gazdasági és környezeti sokkhatások érték. A nagyjószágtartó szahák legelőváltó gazdálkodást és istállózó állattartást folytattak, amelynek középpontjában a *kaszálók használati joga állt* (MÉSZÁROS, 2020). Aki több kaszálóról gyűjthetett szénát, az több szarvasmarhát volt képes átteleltetni. A kaszálók használati jogát az állam számára befizetett adó teremtette meg. Ennek következtében a réteknek nemcsak gazdasági, hanem jelentős szimbolikus, identitásképző jelentősége is volt (MÉSZÁROS, 2008).

Ez a rendszer Tandában 1920 környékén már legalább négy emberöltőnyi időszakon keresztül működött. Az eredménye pedig az volt, hogy a gazdálkodás három nagyobb területi, gazdasági egységben zajlott. Ezeket nevezték a helyiek *agha uuháknak*, vagyis nemzetségnek. Élükön egy-egy család állt: a Gotovcevek, a Zablockijok és a Kalinyinszkijek. Ez idő tájt a területen a szarvasmarhák száma az emberek számát csak kicsivel haladta meg, tehát közel 700 jószág legelt a mai település környékén.

Ezt a rendszert alapvetően változtatta meg a kollektivizálás, amely kaszálók használatát átalakította, és azt a kollektív mezőgazdasági üzemek alá rendelte. A kollektív mezőgazdasági üzemek vezetése is megváltozott, ahogyan a kaszáló és legelőhasználati rend is. Egy következő sokkhatást hozott a második világháború, amelynek során a terület férfilakosságának csaknem harmada eltűnt a közösségből. Ez a mezőgazdasági üzemek átszervezése mellett a településszerkezet átalakítását is eredményezte: létrejött a falu. A következő krízishelyzetet az tervutasításos gazdasági rendszer összeomlása, az állami szolgáltatások visszaesése és a dekollektivizálás hozta el (MÉSZÁROS, 2014). Végül 2010 óta jól észlehető változást hozott az örökké fagyott, permafroszt talaj olvadása és átnedvesedése, és ezáltal a legelők és a kaszálók eltűnése (MÉSZÁROS, 2016; CRATE et al., 2017; CRATE, 2021).

Amikor 2015-ben utoljára Tandában jártam, akkor szinte meglepő módon a száz évvel korábbi állapotokhoz hasonló gazdálkodási rendszer állt fenn. A gazdálkodás három nagy egységben valósult meg. Az egyik élén a Zablockijok, a másik kettő élén pedig a Gotovcevek álltak. A terület jószágokat eltartó képessége is közel azonos volt. A közel 700 lakosú településen ekkor 800 szarvasmarhát tartottak. A kaszálók elosztását is e három nagy mezőgazdasági üzem tartotta kézben (MÉSZÁROS, 2012a). Ezen a ponton

lenne érdemes a reziliencia kérdésére összpontosító kutatóknak a közösség szerkezetét sajátosságait, a rokonsági kapcsolatokat, a kaszálóhasználat rendjét feltárni, rámutatva arra, hogy milyen tényezők segíthették e közösséget abban, hogy megfelelő választ adjon a külső hatásokra. És e vizsgálat talán nem is lenne minden tanulság nélküli. Magam is erre voltam kíváncsi akkor, amikor a helyi hatalmi viszonyok rétegződését kívántam feltárni a településen (MÉSZÁROS, 2013).

A kérdés csupán az, hogy egy ilyen kutatási módszer vajon közelebb visz-e a helyiek megértéséhez, megszólaltatja-e őket, vagy inkább egy olyan értelmezési keretet alkalmaz, amely sokkal inkább rólunk szól. E száz év változásait és a rá adott válaszokat én magam csupán egyetlen perspektívából tudtam figyelemmel követni – a 2002 és 2015 közötti időszakból *visszatekintve*. Az az állapot, amelyhez képest reziliensnek minősülhetett a közösség, csupán rekonstrukció formájában létezett számomra – szemben azzal az életvilággal és interszjektív valósággal, amelynek magam is részese, sőt, olykor alakítója voltam.

A külső hatásokra adott válaszok megértéséhez – úgy vélem – talán jobban hozzájárul azoknak a döntéseknek és életstratégiáknak a bemutatása, amelyek azokhoz a személyekhez köthetők, akik alakítói, tevékeny részesei voltak ama állapot elérésének, amelynek én a terepmunka idősmetszetében részese voltam. A három mezőgazdasági üzem központi alakjai, vagyis Mihail Nikolevich Gotovcev, Stepan Petrovich Gotovcev és Nikolaj Savvich Khommpodoev (aki a Zablockij családba beházasodott) olyan sajátos életutat futottak be, amelyeknek alakításában számos, a közösség belső működésében nem vagy csak csekély szerepet játszó tényező kapott szerepet. Lehet, hogy nem csupán az 1920 és 2020 közötti időszak változásai és a helyi kapcsolati hálózatok, valamint a közösség működése magyarázzák a jelent, hanem e három ember döntései, illetve életstratégiái.

A legfontosabb sokkhatás, krízishelyzet, ami a Tandában élőket 1990 után érte, az a kollektív termelési formák széthullása, illetve az állami mezőgazdasági támogatási rendszer megszűnése volt. Ezzel a sokkhatással szinte minden jakutiai település eltérő módon birkózott meg, dacára annak, hogy a szabályozási és piaci környezet nagyjából azonos módon működött az orosz állam e szibériai periferiáján. Tandában három új mezőgazdasági üzem emelkedett ki a volt szovhoz romjaiból, és e három üzem mellett a magángazdaságok szerepe elenyészővé vált. A kérdés az, hogy mi tette lehetővé azt, hogy a kollektív gazdasági formák Tandában életképesek maradjanak.

A kollektív termelési egységekből való kilépés már 1992-től engedélyezett volt. A szovhozból történő kilépés azonban ekkor még csak a szovhoz állatállományának felosztását jelentette, anélkül, hogy hozzá kaszálóterületeket kaphattak volna a tandai lakosok. A Tandában 1992-ben meglévő 1340 marha és 525 ló felosztása rengeteg vita tárgyát képezte. Az állatállomány egésze ugyan nem tartozott a szovhozhoz, mert szinte minden családnak volt egy-két saját nevelésű marhája, ritkábban lova, de így is közel másfélezer jószág elosztása volt a tét.

A szovhoz utolsó vezetőjének, Stepan Petrovich Gotovcevnek az üzem felbomlása idején az volt a célja, hogy a marhaállomány minél nagyobb részét a szovhoz megmaradt három brigádjának (Sytygan, Sardanga/Jubilejnaj és Kőrüme) közös kezelésében

tartsa, és ezáltal a továbbiakban is minél több állami támogatást vehessen fel a megmaradt állatállomány után. Az állami támogatás megszerzésének ugyanis az volt a feltétele, hogy a támogatottak (a brigádok tagjai) ne csökkentsék a közös marhaállomány méretét, még a termelés egyértelmű veszteségessége ellenére sem.

Abban, ahogy három új mezőgazdasági üzemegység felemelkedett a dekollektiziválást követően, nagy szerepe volt az egyéni döntéseknek. A három stratégia közül elsőként a Geroj Egorov kooperatív Stepan Gotovcev általi létrehozását vegyük szemre! A korábbi, Geroj Egorov állami gazdaság (szovhoz) 1999-ben szűnt meg végleg. Stepan Gotovcev szervezési tehetségének köszönhetően azonban két brigádban (Küörüme és Sardanga) a termelés (habár egyre kevesebb jószággal) folyamatos maradt. E folyamatosság, illetve Stepan baráti és vadászkapcsolatai tették lehetővé azt, hogy a korábbi brigádok romjain újjáalakulhasson egy mezőgazdasági üzem. Emellett fontos tényező volt az, hogy Stepan hitt a közösségi termelésben. Még 2015-ben is arról beszélt, hogy az egyéni haszonszerzés nem állhat a közösségi termelés felett.

A Stepan Gotovcev által megszervezett Geroj Egorov kooperatívnak nem volt más feladata, mint hogy az amúgy is meglévő együttműködési viszonyokat szorosabbra vonja, és felvegye a megfelelő állami támogatást az új kooperatív (1) tagjai, (2) tehenei és (3) tejhaszonvétele után. A munka a Geroj Egorov kooperatívban egy önkéntes alapon álló együttműködés eredménye volt, és ez a mezőgazdasági üzem hatékonyságára is kihatással lett. Ennek a szervezeti egységnek a működési logikája azonban nem a piaci hatékonyságot, hanem a jó együttműködést helyezte a középpontba. Stepan Gotovcev bizalma az öt körülvevő családokban, illetve abban, hogy az állam a jövőben is támogatni fogja a kollektív termelési formákat, tette lehetővé azt, hogy a Geroj Egorov kooperatív egy kevésbé hatékonyan működő, de nagy termelői közösség legyen.

Más utat követett a Kyhyl Tanda kooperatív, amelynek a megalakulása Stepan Gotovcevétől eltérő egyéni döntéseken alapult. A Kyhyl Tanda kooperatív a Sytygan nevű nyári szállás környékén a volt szovhoz egyik brigádjának romjain szerveződött meg. A szovhoz brigád egyik központi alakja Anastasija Zablockaja volt, és mivel a sytygani brigád a Zablockij család korábbi kaszálóin folytatta a munkát, így képes volt együtt tartani a brigádot. Anastasija Zablockaja a morális és legitimációs háttérrel adta az új üzem kiépítéséhez. Az Kyhyl Tanda üzem valódi megszerzője a veje, a szomszédos Churapchy megyében született Nikolaj Savvich Khompodoev volt, a szovhoz egyik utolsó agronómusa. Nikolaj hitt a megfelelő munkaszervezet és a költséghatékony gazdálkodás erejében. Mint a területhez kevésbé kötődő mezőgazdasági szakembernek, az volt a célja, hogy az új mezőgazdasági üzem ne a brigádot tartsa össze, hanem lehetőség szerint nyereséges legyen.

Itt nem történt meg a szovhozbrigád állatállományának felosztása a kooperatív megszervezése előtt. A kooperatívba így azok a brigádtagok, akiknek a szovhoz idején nem volt saját jószáguk, hivatalosan nem vittek be saját marhát. Ennek megfelelően a saját marhát nem tartó háztartások nem nyereségrészesedést kaptak teheneik tejhaszna után, hanem fizetéshez jutottak az elvégzett munka, azaz a kifejt tejmennyiség arányában. A nyári időszak fejését követően emiatt télen sokan igen alacsony fizetést kaptak, hiszen

ekkor nem fejtek. A közös marhaállomány fejése a Kyhyl Tanda kooperatívban gyakorlatilag bérmunka rendszerben folyt.

A kooperatív vezetője, Nikolaj Savvich Khompodoev szerint a tehenészeknek csak annyi tulajdonuk van a kooperatívban, amennyi jószágot kaphattak volna 1992-ben a szovhoból történő kilépés idején (azaz fejenként egy tehenet és egy borjút), és az azóta megnövekedett állatállomány a kooperatív tulajdona. Emiatt a tehenészek nem kaphatják meg az eladott tejért járó bevételt, valamint az ahhoz járuló állami támogatást, továbbá nem részesülhetnek a tehenek után járó állami dotációból sem. Ez mind a kooperatívé lesz.

A kaszálók felosztása is sajátos formát öltött a Kyhyl Tanda kooperatívban. A Geroj Egorov kooperatívval ellentétben, ahol a tagok kaszálói (fejenként három hektár) külön kezelésben, magánhasználatban vannak, és ahol a közös kooperatív kaszálók betakarítása elsősorban azt a célt szolgálja, hogy a kooperatív-tagok viszonylag nagy állatállománya számára kiegészítő takarmányként hasznosuljon, a Kyhyl Tanda kooperatív minden kaszálót egyben használ és közös kaszálóként kezel. A közösen használt kaszálón gyűjtött szénával a közös tulajdonban lévő, illetve a magántulajdont képező marhákat egyaránt takarmányozzák. A kaszálás egyszerre történik, a kaszálásban résztvevők pedig szintén javadalmazást kapnak, nem pedig részt a haszonból. A kooperatív tagjai nem is választhatják meg azt, hogy éppen milyen munkával foglalatkoskodnak, mindenki azt a munkát végzi, amit a kooperatív vezetője kijelöl számára.

Nikolaj Savvich Khompodoev egy jól működő, profitorientált cég felépítését tűzte ki célként. Ez a törekvés a faluban ugyan feszültségekhez és pletykálgatáshoz vezetett (Mészáros, 2012b), de a mezőgazdasági üzem termelékenységére jó hatással volt. Az irányítás szigorának köszönhetően (illetve annak, hogy a vezetők saját magánvagyonuk gyanánt kezelték a kooperatív vagyont) a két helybéli kooperatív közül a Kyhyl Tanda mutatott fel jobb termelékenységi adatokat. Itt az egy tehenre jutó tejhozam minden évben meghaladta a 2000 litert. A Geroj Egorov kooperatívhoz képest kisebb méretű (feleakkora) Kyhyl Tanda kooperatív 2009 nyarán 600 tonna szénát takarított be, ami ekkor már csak alig 50 tonnával maradt el a Geroj Egorov kooperatív teljesítményétől. Emellett a Kyhyl Tanda fejlesztéseket is végrehajtott a nyári szállásokon: felújították az istállót, új karámokat emeltek.

A harmadik nagy mezőgazdasági üzem megszervezése a fent említett kettőtől eltérő, sajátos mintát mutat. Talán ebben a példában mutatkozik meg a leginkább a személyes karizma és az életút szerepe a döntéshozatalban, illetve közvetetten abban, hogy miképpen folytatódhatott a gazdálkodás Tandában a szovhoz szétesésének sokkhatása után. Az „Ud'uor” gazdaság létrehozója, Mihail Nikolaevich Gotovcev sokkal inkább a magyarázata és alakítója, mintsem az egyik szereplője azoknak az eseményeknek, amely a gazdaság üzem létrejöttében közrejátszottak.

Mihail Nikolaevich különleges helyet foglal el Tandában. Nemcsak azért, mert a munka érdemrendjének többszörös kitüntetője, egyúttal az orosz állam Lenin érdemrendet váltó új legmagasabb állami kitüntetésének első szaha birtokosa, hanem azért is, mert személyes elkötelezettsége és sikerei a tehenészetben és a tejhaszonvételben nemcsak a faluban, de egész Jakutiában tekintélyt kölcsönöznek neki. 1968-ban próbált elsőként

európai szarvasmarha fajtát (Simmentaler) meghonosítani Tandában. Dacára annak, hogy 1972 és 1975 között a Leningrádban állatorvosnak tanult, mégis visszatér Tandába, és ismét tehenésznek állt. A Mihail Nikolaevich nemesítette tehenek tejhozama többszörösen meghaladta az átlagos évi 2000 liternyi tejet.

Országos és köztársasági kitüntetései nemcsak hírnevet hoztak számára, hanem lehetőségeket is. Így amikor a kolhoz szétesett, Mihail Nikolaevich Gotovcev (ekkor már hivatalosan nyugdíjasként) megalapíthatta saját gazdaságát és használatba vehette azokat a termékeny kaszálókat, amelyek annak a szovhoz brigádnak a kezelésében voltak, ahol korábban maga is dolgozott. Nyilvánvaló módon nem minden nyugdíjazott tehenésznek volt erre lehetősége, de Mihail Nikolaevich Gotovcev munkával és szaktudással kivívott tekintélye és az ebből fakadó kapcsolatai lehetővé tették azt, hogy egyben tartsa a tehenészetét, és folytathassa nemesítő munkáját. Az a tény, hogy minderre képes volt, arra bátorította Mihail Nikolaevichet, hogy a faluban egy teljesen különutas gazdálkodási módot alakítson ki, amely nem az állami támogatások minél hatékonyabb megszerzésére összpontosított, hanem arra, hogy minél magasabb minőségű gazdálkodást folytasson.

Láncolatok, vonalak és életutak

E három történet, és a Tandában végbement mezőgazdasági változások csupán egy etnográfiai esettanulmányt mutatnak be vázlatosan. Egy-egy esettanulmányt nehéz általánosítani, azonban mégis, e három személy életútja és az 1990-es évek történései rámutatnak arra, hogy egyes döntési helyzetek eredményeszemléletű vizsgálata helyett életutakban, barátságokban, személyes meggyőződésekben és kapcsolatokban is lehet kulcsot találni ahhoz, hogy a krízishelyzetekre történő helyi reakciókat jobban megértsük. A szovhoz szétesése Tandában kétségtelenül az egyik legnagyobb hatású csapást mérte a helyi gazdálkodás volumenére. Mint minden jakutiai településen, e községben is volt kiút ebből a helyzetből, de e folyamatban központi szerepet vállaló helyiek nélkül radikálisan más kimenete lett volna a mezőgazdaság újjászerveződésének.

Jakutiai példák sokasága mutatja azt, hogy jelentős visszaesés után szinte minden településen megszilárdult (habár már egy mérsékelt szinten) a mezőgazdasági termelés (DARBASOV et al., 2000), azonban a fő kérdést, hogy ennek hatterében mi áll, a leg hatékonyabban egyéni életutak összetalálkozásának és szétválásának a vizsgálata által lehet antropológiai módszerekkel megragadni. Az egyéni döntések és az interszubjektív életvilágok bemutatása és átadása éppen azokra a területekre világít rá élesen, ahol a reziliencia rendszerszerű kutatása már meddőnek tűnik, és ahol az antropológiai kutatás legizgalmasabb része kezdődik.

A nagyobb társadalmi egységek helyett az egyéni életutak összekapcsolódásának és szétválásának figyelemmel kísérése ad lehetőséget arra, hogy az antropológus elérjen oda, amelyet igazán meg szeretne ismerni (INGOLD, 2016). Ez pedig a bennszülöttek szemszöge. A reziliencia fogalma ma mind inkább növekvő népszerűségnek örvend – ám az egyre növekvő mértékben szétírt, szétolvasott fogalom architektúrájában mind jelentősebb repedések mutatkoznak. A fogalom fokozatos antropológiai domesztikáció-

ja is éppen erre mutat rá. A közösségi reziliencia kérdését érintő antropológiai kutatások ugyanis fokozatosan eltávolodnak a rendszerszintű kutatásoktól, fokozatosan növekvő teret adva az egyéni döntéseknek, hangoknak és életsorsoknak – és ezzel együtt az ágenciáknak (RHODES – POWERS, 2022). A reziliencia fogalma ekképpen egyre növekvő mértékben antropológizálódik, és töltődik fel olyan tartalmakkal, amelyeket korábban más kifejezésekkel ragadtunk meg.

Irodalom

ABU-LUGHOD, Lila

1993 *Writing Women's Worlds: Bedouin Stories*. Berkeley, University of California Press.

BOHOLM, Åsa – HENNING, Annette – KRZYWORZEKA, Amanda

2013 Anthropology and decision making: An introduction. *Focaal – Journal of Global and Historical Anthropology*, 65, 97–113.
<https://doi.org/10.3167/fcl.2013.650109>

BARRIOS, Roberto E.

2016 Resilience: A commentary from the vantage point of anthropology. *Annals Of Anthropological Practice*, 40, 1, 28–38. <https://doi.org/10.1111/napa.12085>

BECKER, Gary

1976 Introduction. In: BECKER, Gary: *The Economic Approach to Human Behaviour*. 3–14. Chicago, University of Chicago Press.

BURGE, Tyler

1993 Concepts, definitions, and meaning. *Metaphilosophy*, 24, 4, 309–325.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-9973.1993.tb00198.x>

CHIBNIK, Michael

2011 *Anthropology, Economics and Choice*. Austin, Texas University Press.

CHUA, Liana – MATHUR, Nayanika

2018 Introduction. In: CHUA, Liana – MATHUR, Nayanika (eds.): *Who are 'we'? Reimagining alterity and affinity in anthropology*. 1–35. New York, Berghahn Books.

COHEN, Yehuda A.

1974 Culture as Adaptation. In: COHEN, Yehuda A.: *Man in adaptation; the cultural present*. 45–69. New York, Aldine.

COLSON, Elizabeth

1958 *Marriage and Family among the Plateau Tonga of Northern Rhodesia*. Manchester, Manchester University Press.

1960 *Social Organization of the Gwembe Tonga*. Manchester, Manchester University Press.

1973 Tranquility for the Decision-Maker. In: NADER, Laura – MARETZKI, Thomas W. (eds.): *Cultural Illness and Health: Essays in Human Adaptation*. 89–96. Washington DC, American Anthropological Association.

2002 *Anthropology and a lifetime of observation: oral history*. Berkeley, University of California Press.

CRATE, Susan A.

2021 *Once Upon the Permafrost: Culture and Climate Change in the 21st Century*. Tucson, University of Arizona Press.

CRATE, Susan A. et al.

2017 Permafrost livelihoods: A transdisciplinary review and analysis of thermokarst-based systems of indigenous land use. *Anthropocene*, 18, 89–104. <https://doi.org/10.1016/j.ancene.2017.06.001>

CRUIKSHANK, Julie

1990 *Life Lived Like a Story: Life Stories of Three Yukon Native Elders*. Lincoln, University of Nebraska Press.

1991 *Reading Voices: Dan Dha Ts'edeninth'e*. Vancouver, Douglas and McIntyre.

1998 *The Social Life of Stories: Narrative and Knowledge in Northern Canada*. Lincoln, University of Nebraska Press.

2005 *Do Glaciers Listen? Local Knowledge, Colonial Encounters and Social Imagination*. Vancouver, UBC.

CUTTER, Susan L. – BARNES, Lindsey – BERRY, Melissa – BURTON, Christopher – EVANS, Elijah – TATE, Eric – WEBB, Jennifer

2008 A Place-Based Model for Understanding Community Resilience to Natural Disasters. *Global Environmental Change*, 18, 4, 598–606. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2008.07.013>

DALY, Lisa Morelli

2020 Resilience: An Integrated Review. *Nursing Science Quarterly*, 33, 4, 330–338. <https://doi.org/10.1177/0894318420943141>

DARBASOV, V. R. – EGOROV, E. G. – SOLOV'EV, E. P.

2000 *Osnovy razvitija kooperacii. Teorija, opyt, problemy*. Novosibirsk, Nauka.

DESCOLA, Philippe

2013 *Beyond Nature and Culture*. Chicago, University of Chicago Press.

DEWALT, Billie R. – PELTO, Pertti J. (szerk.)

1985 *Micro and macro levels of analysis in anthropology: issues in theory and research*. Boulder, Westview Press.

DORMADY, Noah C. – GREENBAUM, Robert T. – YOUNG, Kim A.

2021 An experimental investigation of resilience decision making in repeated disasters. *Environment Systems and Decisions*, 41, 556–576. DOI: 10.1007/s10669-021-09818-y

DURKHEIM, Émile

(2000 [1894]) A szociológia módszertani szabályai (részlet). In: FELKAI Gábor – NÉMEDI Dénes – SOMLAI Péter (szerk.): *Olvasókönyv a szociológia történetéhez. Szociológiai irányzatok a XX. század elejéig*. 272–313. Budapest, Új Mandátum.

ELIADE, Mircea

2020 *Shamanism: Archaic Techniques of Ecstasy*. Princeton, Princeton University Press.

ENSMINGER, Jean

1996 *Making a Market: The Institutional Transformation of an African Society*. Cambridge, Cambridge University Press.

EVANS-PRITCHARD, Edward Evans

1963 *The comparative method in social anthropology*. London, Athlone Press.

FABIAN, Johannes

1983 *Time and the Other: How Anthropology Makes its Object*. New York, Columbia University Press.

FOSTER, George

1948 *Empire's Children: The People of Tzintzuntzan*. Washington DC, Smithsonian Institution, Institute of Social Anthropology Publication.

1967 *Tzintzuntzan. Mexican Peasants in a Changing World*. Boston, Little, Brown and Company.

1969 Godparents and Social Networks in Tzintzuntzan. *Southwestern Journal of Anthropology*, 25, 261–278. <https://www.jstor.org/stable/3629278>

1972 The Anatomy of Envy: A Study in Symbolic Behavior. *Current Anthropology*, 13, 165–202. <https://www.jstor.org/stable/2740970>

2002 A Half Century of Field Research in Tzintzuntzan, Mexico: A Personal View. In: KEMPER, Robert V. – PETERSON ROYCE, Anya (eds.): *Chronicling Cultures: Long-term Field Research in Anthropology*. 252–283. Walnut Creek, CA: AltaMira Press.

GAO, Yuan

2021 Rethinking the Formalism-Substantivism Debate in Social Science: A Perspective from Recent Developments in Economic Methodology. *Modern China* 47, 1, 3–25. <https://doi.org/10.1177/0097700420924603>

GEERTZ, Clifford

1979 Suq: The Bazaar Economy in Sefrou. In: GEERTZ, Clifford – HILDRED, GEERTZ, – ROSEN, Lawrence (eds.): *Meaning and Order in Moroccan Society: Three Essays in Cultural Analysis*. 123–225. Cambridge, Cambridge University Press.

GELLNER, Ernest

2003 *Selected Philosophical Themes Volume I Cause and Meaning in the Social Sciences*. London, Routledge.

GRANOVETTER, Mark

1985 Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness. *American Journal of Sociology*, 31, 3, 481–510. <https://doi.org/10.1086/228311>

HANN, Chris M. – HART, Keith

2011 *Economic Anthropology: History, Ethnography, Critique*. London, Polity Press.

HARRIS, Marvin

1976 History and Significance of the Emic/Etic Distinction. *Annual Review of Anthropology*, 5, 329–350. <https://doi.org/10.1146/annurev.an.05.100176.001553>

HASTRUP, Kirsten

- 1992 Anthropological Visions: Some notes on visual and textual authority.” In: CRAWFORD, Peter I.– TURTON, David (eds.): *Film as ethnography*. 8–25. Manchester, Manchester University Press.

HEISS, Jan Patrick

- 2018 A Hausa Man Makes a Decision: A Contribution to the Anthropological Perspective on Decision-Making. *Anthropological Forum*, 28, 3, 236–254. <https://doi.org/10.1080/00664677.2018.1482737>

HEMPEL, Carl G.

- 1965 *Aspects of Scientific Explanation and Other Essays in the Philosophy of Science*. New York, The Free Press, Collier-MacMillan Limited.

HOLBRAAD, Martin

- 2020 The Shapes of Relations: Anthropology as Conceptual Morphology. *Philosophy of the Social Sciences*, 50, 6, 495–522. <https://doi.org/10.1177/0048393120917917>

HORVÁTH Csilla

- 2018 Schmidt Éva terepmunka-módszertanának tanulságai a nyugat-szibériai városi nyelvészeti kutatásokban. *Nyelvtudományi Közlemények*, 114, 143–151.

INGOLD, Tim

- 2016 *Lines. A Brief History*. London – New York, Routledge.
2017 On human correspondence. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 23, 1, 9–27. <https://doi.org/10.1111/1467-9655.12541>

KARSAI, István – SCHMICKL, Thomas – KAMPIS, George

- 2020 *Resilience and Stability of Ecological and Social Systems*. Cham, Springer Nature.

JACKSON, Michael

- 1978 An Approach to Kuranko Divination. *Human Relations*, 31, 2, 117–138. <https://doi.org/10.1177/001872677803100202>
1996 Introduction. Phenomenology, Radical Empiricism, and Anthropological Critique. In: JACKSON Michael (ed.): *Things as they are: new directions in phenomenological anthropology*. 1–50. Bloomington, Indiana University Press.
2012 *Lifeworlds. Essays in Existential Anthropology*. Chicago, Chicago University Press.
2021 The Life Course of Concepts. In: BRANDEL, Andrew – MOTTA, Marco (eds.): *Living With Concepts. Anthropology in the Grip of Reality*. 197–214. New York, Fordham University Press.

KESING, Roger M.

- 1984 Rethinking „Mana”. *Journal of Anthropological Research*, 40, 1, 137–156. <https://doi.org/10.1086/jar.40.1.3629696>

KEMPER, Robert V. – PETERSON, Anya (szerk.)

- 2002 *Chronicling Cultures: Long-Term Field Research in Anthropology*. Walnut Creek, AltaMira Press.

KRZYWORZEKA, Amanda

2013 Decision-making in Farming Households in Eastern Poland. *Focaal – Journal of Global and Historical Anthropology*, 65, 129–144.

LiPUMA, Edward

1998 Modernity and forms of personhood in Melanesia. In: LAMBEK, Michael – STRATHERN, Andrew (eds.): *Bodies and Persons: Comparative Views from Africa and Melanesia*. 53–79. Cambridge, Cambridge University Press.

MAUSS, Marcel

2015 *The Gift. Expanded Edition*. London, HAU Books.

MAXWELL, Keely

2018 A coupled human-natural systems framework of community resilience. *Journal of Natural Resource Policy Resilience*, 8, 110–130. PMID: 31534603; PMCID: PMC6750716.

MAYENA, Siambabala B.

2006 The Concept of Resilience Revisited. *Disasters*, 30, 4, 434–450.
<https://doi.org/10.1111/j.0361-3666.2006.00331.x>

McKNIGHT, David

1999 *People, countries and the Rainbow Serpent: Systems of classification among the Lardil of Mornington Island*. Oxford, Oxford University Press.

2002 *From Hunting to Drinking. The devastating effects of alcohol on an Australian Aboriginal community*. London, Routledge.

2004 *Going the whiteman's way: kinship and marriage among Australian Aborigines. Anthropology and cultural history in Asia and the Indo-Pacific*. Aldershot, Ashgate.

2005 *Of Marriage, Violence and Sorcery: The Quest for Power in Northern Queensland*. Aldershot, Ashgate.

MÉSZÁROS Csaba

2008 Az alaa: egy szimbolikus táj Jakutiában. Tradíció és nyilvánosság egy szibériai köztársaságban. *Tabula*, 11, 1–2, 129–148.

2012a A környezetérzékelés változásai Szibériában az állami modernizációs törekvések tükrében. Jakutia példája. In: BÁTI Anikó – SÁRKÁNY Mihály (szerk.): *Ethno-Lore XXIX*. 35–61. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet.

2012b Két szibériai falu kommunikációs rendszere: a pletyka. In: CZÖVEK, Judit – DYEKISS, Virág – SZILÁGYI, Zsolt (szerk.): *Világügyelő. Tanulmányok Hoppál Mihály 70. születésnapjára*. 115–133. Budapest, Magyar Vallástudományi Társaság.

2013 *Tekintély és bizalom. Kultúra és társadalom két szibériai faluközösségben*. Budapest, PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék – MTA BTK Néprajztudományi Intézet – L'Harmattan Kiadó.

2014 Klímaváltozás antropológiai szemszögből. Örökké fagyott talaj és nagyjóság-tartás Jakutiában. In: ISPÁN Ágota Lidia – MAGYAR Zoltán (szerk.): *Ethno-Lore XXXI*. 379–403. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet.

- 2016 Variable Husbandry and Changing Climate: Cattle Breeding and Permafrost Soil in Yakuta. *Acta Ethnographica Hungarica*, 61, 1, 35–57.
- 2020 A legelő- és rétgazdálkodás változásai a tulajdonviszonyok tükrében. Egy etnológiai esettanulmány és annak tanulságai. In: ISPÁN Ágota Lídia – MAGYAR Zoltán (szerk.), FÜLEMILE Ágnes – AMENT-KOVÁCS Bence (vendégszerk.): *Ethno-Lore XXXVII*. 157–180. Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet.
- OKELY, Judith
2020 *Anthropological Practice. Fieldwork and the Ethnographic Method*. New York – London, Routledge.
- OLIVER-SMITH, Anthony
1996 Anthropological Research on Hazards and Disasters. *Annual Review of Anthropology*, 25, 303–328.
- RHODES, Lauren Monsein – POWERS, Jillian
2022 Against Resiliency: An Ethnographic Manifesto. *Ethnographic Praxis in Industry Conference Proceedings*. Issue 1. 202–219.
- RAPPORT, Nigel – OVERING, Joanna
2000 *Social and Cultural Anthropology The Key Concepts*. London, Routledge.
- SAHLINS, Marshall
2013 *What Kinship Is – And Is Not*. Chicago, Chicago University Press.
- SÁRKÁNY, Mihály
2014 A törzsi társadalmak gazdasága. In VARGYAS Gábor (össz.): *Társadalom és gazdaság. válogatott szociálanropológiai írások*. 325–340. Budapest, L'Harmattan– MTA BTK Néprajztudományi Intézet.
- SCHNEIDER, David M.
1984 *A Critique of the Study of Kinship*. Ann Arbor, University of Michigan Press.
- SCHÜTZ, Alfred
1954 Concept and Theory Formation in the Social Sciences. *The Journal of Philosophy*, 51, 9, 257–273. <https://doi.org/10.2307/2021812>
- SJÖLANDER-LINDQVIST, Annelie – CINQUE, Serena
2013 When Wolves Harm Private Property – Decision Making on State Compensation. *Focaal – Journal of Global and Historical Anthropology*, 65, 114–128. <https://doi.org/10.3167/fcl.2013.650110>
- STEWART, Julian
1955 *Theory of Culture Change: The Methodology of Multilinear Evolution*. Urbana, University of Illinois Press.
- TAYLOR, Lucien
1996 Iconophobia. *Transition*, 69, 64–88. <https://doi.org/10.2307/2935240>
- WHITE, Leslie A.
1959 *The Evolution of Culture: The Development of Civilization to the Fall of Rome*. New York, McGraw-Hill.

CSABA MÉSZÁROS

THE LIMITS OF UNDERSTANDING. WHAT MAKES
A COMMUNITY RESILIENT AND HOW?

The concept of resilience has gained considerable popularity in the work of anthropological interpreters and analysts in the last two decades. As with all analytical tools, the concept of resilience has its limitations in addition to its illuminating power. It is these limitations I would like to address in my study. My remarks on the scope and limitations of the concept are grouped around three aspects of investigation. First, I ask questions about the value of the analytical tools of anthropology in general, then I assess the illuminating power of the concept of resilience, and finally I contrast the virtues and limitations of the illuminating power of the concept with the ethnography that I know well – the animal husbandry of the Sakha living in Northeastern Siberia.

Keywords: resilience, agency, long-term fieldwork, phenomenology, Siberia